

Varhaiskasvatuksen lukuympäristöt

Anu Lamminen & Elina Mäkinen

Päiväkodin ovelta astutaan lattiaan piirretylle polulle. Astinlaatat kuljettavat kohti salia, josta kantautuu metsän ääniä. Salissa odottaa seikkailurata, ja radan keskellä sinisen viltin varassa kelluu pulloposti. Pulloposti johdattaa kirjaseikkailuun, jonka aikana kirjan miljöö ja tapahtumat avautuvat itse koettaviksi ja synnyttävät aivan uusia lasten kertomia tekstejä. Myöhemmin kirjaseikkailu laajenee metsään, jossa etsitään ja tutkitaan lähestyvän syksyn merkkejä.

Kirjat pedagogisena työvälineenä

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukainen oppimiskäsitys painottaa oppimisen kokonaisvaltaisuutta, oppimista leikin, liikkeen, itseilmaisun ja taiteellisen toiminnan kautta sekä lapsen aktiivista toimijuutta (OPH 2018, s. 21–22). Kirjallisuuskasvatuksen osalta tätä oppimiskäsitystä ei kuitenkaan kaikissa päiväkodeissa saavuteta, mikä käy ilmi Varhaiskasvatuksen laatu arjessa -raportista (Repo ym., 2019).

Laadukas kirjallisuuskasvatus varhaiskasvatuksessa vaikuttaa jäävän toisinaan täytetoiminnaksi muun tärkeämpänä pidetyn toiminnan välissä (Aerila & Kauppinen, 2021, s. 20). Kuitenkin se on yksi keskeinen osa, kun puhutaan kielenkehityksen tukemisesta ja kielellisesti rikkaasta varhaiskasvatuksesta. Jos ryhmän lapsilla on kielenkehityksen vaikeuksia, tulisi kirjallisuuskasvatuksen suunnitteluun kiinnittää erityistä

Lukuhetken voi synnyttää hyvin pienellä rekvisiitilla. Kuvan tarinalaukusta löytyvät kirja, valot, satusilkki ja kori pienelle rekvisiitille.

Kuva: Anu Lamminen

huomiota ymmärtämisen ja motivaation tukemisen näkökulmasta. Pedagogisesti valitun kirjallisuuden ja siihen liitetyn toiminnan kautta voidaan varhaiskasvatuksessa käsitellä kaikkia oppimisen alueita ja tavoitteita. Kirjallisuuden ja tarinallisuuden hyödyntäminen opetuksessa innostaa ja auttaa keskittymään harjoitettavaan asiaan.

Satuhuone Porin Pikkuripun päiväkodissa. Seinäkan-
kaan taskuihin voi piilottaa
viestejä, kuvakortteja, loruja
tai muuta luettavan kirjan
rekvisiittaa.

Kuva: Anu Lamminen

Kun ryhmän toimintaa rakennetaan suunnitelmallisesti kirjallisuuden ja tarinallisuuden varaan, mukaan asettuu luontevasti ja innostavasti kielenkehitystä, kielitietoisuutta ja/tai kielen oppimista tukevia elementtejä. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (OPH, 2018) Kielten rikas maailma -osiossa kielellisten taitojen ja valmiuksien keskeiksi osa-alueiksi määritellään:

1. Vuorovaikutustaidot: lapsen kuuleminen, lapsen aloitteisiin vastaaminen, nonverbaalin viestinnän tunnistaminen (sensitiivisyys), lasten keskinäisen vuorovaikutuksen tukeminen
2. Kielen ymmärtämisen taidot: kielellinen mallintaminen, toiminnan sanallistaminen, keskusteleminen, kuvailevan ja tarkan kielen käyttö, kuvien, esineiden ja tukiviittomien hyödyntäminen
3. Puheen tuottamisen taidot: lasten taitojen seuranta ja ohjaus, rohkaistuminen puhumaan muiden lasten ja aikuisten kanssa (puhuminen harjaannuttaa ymmärtämään puhuttua kieltä), äänenpainojen ja -sävyjen tarkastelu (esim. draaman kautta), suun motoriikan harjoittelu esimerkiksi osana tarinaa
4. Kielen käyttötaidot: tilannesidonnaisen kielen käyttö, kerronnan harjoittelu, puheen vuorottelun harjoittelu, rohkaistaan lasta eläytymään, vahvistetaan hyviä tapoja, tutustutaan huumoriin ja erilaisiin tekstilajeihin (esim. tarinallinen leikki ja sen tuomat mahdollisuudet, lasten omat parihaastattelut)
5. Kielellinen muisti ja sanavaranto: rikas loru- ja laululeikkikuluttuuri, kielellä leikkittelyt, nimeäminen ja kuvaavien sanojen käyttö, leikkitilanteiden hyödyntäminen kielen oppimisen näkökulmasta, sadut ja tarinat, monipuoliset eri genrelajien tekstit.

6. kielitietoisuus: herätetään kiinnostusta puhuttua ja kirjoitettua kieltä kohtaan (lukuilon kautta herätellään mielenkiintoa lukemista ja kirjoittamista kohtaan), havainnoidaan ja tutkitaan lähiympäristön kieltä, rohkaistaan lapsia lukemaan ja kirjoittamaan leikkillisesti (rytmi, riimittelyt, runoleikit, kirjain-äänne-tavu, alku- ja loppuäänteet leikinomaisesti)

Lasten kielellisiä taitoja ja kielellistä kehitystä tukee monipuolinen vuorovaikutus- ja kieliympäristö, jossa lapsille annetaan kannustavaa palautetta heidän kielenkäyttö- ja vuorovaikutustaidoistaan. Varhaiskasvatuksessa tulee vahvistaa lasten kielen käyttöä ja uteliaisuutta sekä kannustaa keskusteluun aikuisten ja toisten lasten kanssa. Myös kirjallisuuden käytön ryhmässä tulisi olla keskustelevaa ja tarinaleikkiin kannustavaa. (Ahonen, 2018; OPH, 2018.)

Esimerkki kirjallisuuslähtöisestä oppimisympäristöstä: Tervetuloa Huvikumpuun!

Lahdessa, Paavolan päiväkodin integroidussa erityisryhmässä, on lukuvuoden (2020–2021) aikana toimittu Peppi Pitkätossun Huvikumpu-maailmassa. Tarinallisen leikin keinoin, lasten kiinnostuksen kohteisiin vastaten, aikuiset ovat yhdessä lasten kanssa rakentaneet Huvikummun leikkimaailmaa ryhmätilaan.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (OPH, 2018) oppimisen alueet sekä laaja-alainen osaaminen toteutuvat luontevasti arjessa yhdessä kokien, tutkien, liikkuen ja leikkien. Huvikumpua rakennetaan lasten toiveiden mukaisesti ja projektia dokumentoidaan yhdessä lasten kanssa valokuvaseinäksi, jonne kirjataan näkyville varhaiskasvatussuunnitelman sisältöjä ja tavoitteita. Tavoitteina on lasten osallisuuden lisääminen, leikin rikastaminen, yhteisen tarinan elävöittäminen osaksi ryhmän toimintaa, sekä leikki- ja sosioemotionaalisten taitojen vahvistaminen (vuorottelu, jakaminen, toisen kuuntelu).

Huvikumpu-projektin kuvat: Virpi Virta, Paavolan päiväkoti

Ilmaisun monet muodot vahvistuvat yhdessä toimien: Pepin hevonen saapuu ryhmään yhdessä tehden ja Pepin sukat liehuvat narulla kuivumassa. Huvikumpuun sisällytettiin myös kauppaleikki. Tavoitteena oli yhdessä toimiminen, vuorottelutaidot, rahaan tutustuminen, mielikuvituksen rikastaminen ja lukujonotaitojen vahvistaminen.

Ilmaisun monet muodot ovat olleet Huvikummissa vahvasti läsnä. Lapset ovat aktiivisesti suunnitelleet toimintaa viikoittaisissa lastenkokouksissa, mikä on vahvistanut lasten toimintaan sitoutumista. Kielten rikas maailma on vahvasti läsnä kehyskertomuksen muodossa, mutta myös Huvikumppuleikin osaprojekteissa, kuten esimerkiksi oman sanomalehden teossa ja kaupan rakentamisessa. Työskentely vaatii varhaiskasvatuksen henkilöstöltä vahvaa sitoutumista ja myös vastuun ottamista siitä, että toiminta on sekä lapsia motivoivaa että samalla tavoitteellista ja varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden suuntaista.

Päiväkodin kirjavarannot ja kutsuvat lukuympäristöt

Lukemiseen kannustava oppimisympäristö kutsuu kirjojen luokse. Se sisältää kirjoja ja muuta lukumateriaalia, kirjoihin ja lukemiseen liittyvää toimintaa, kirjan ja lukemisen merkityksestä kertovaa materiaalia sekä perhelukemiseen innostavia elementtejä. (Aerila & Kauppinen, 2021, s. 260.)

Aerila ja Kauppinen (2021, s. 263) viittaavat tutkimukseen (Morrow, 2016), jonka mukaan jokaisen lapsiryhmän kirjavarannossa tulisi olla saatavilla 5–8 kirjaa/lapsi. Kirjavalikoiman tulisi sisältää monipuolisesti eri genrejä ja tekstilajeja. Kirjoja tulisi päivittää säännöllisesti tarjoten lapsille noin 25 uutta kirjaa kahden viikon välein. Varhaiskasvatuksen henkilöstön on hyvä tarkastella omaa kirjavalikoimaansa kriittisesti: Tavoittaako tarjolla oleva kirjallisuus lasten kokemusmaailman? Onko kirjallisuutta riittävästi tarjolla ja ovatko kirjat houkuttelevasti esillä?

Kirjojen tulisi olla lasten ulottuvilla ja kiinnostavasti esille asetettuna (Aerila & Kauppinen, 2021, s. 263). Kiinnostava ja kutsuva kirjahylly sisältää myös muita elementtejä kuin pelkästään kirjoja. Hyllyyn voi koota kulloiseenkin kirjavalikoimaan liittyvää esineistöä, hylly voi vuodenaikojen mukaan muuttaa ulkonäköään ja toisaalta kirjat voivat matkustaa ryhmätilassa eri kohtiin.

Kirja kannattaa tuoda näkyvästi ja yllättävästi ryhmätilaan: aikuisen esittelemä kirja ei välttämättä saavuta samankaltaista kiinnostusta kuin kirja, jonka lapset itse löytävät leikkialueiden keskeltä esimerkiksi lahjapaketin sisälle piilotettuna. Salaperäinen ja innostava asettelu kutsuu tutkimaan ja lukemaan. Kirjojen sijoittelussa kannattaa hyödyntää leikkialueita ja koko ryhmätilaa. Yllättävistä paikoista löytyviä kirjoja innostuvat usein tutkimaan myös ne lapset, jotka eivät malta pysähtyä perinteisen kirjahyllyn tai kirjakorin ääreen. Kotileikkialueelle voi valita oman paikan keittokirjoille, autoleikin viereksi voi nostaa näkyvästi esille esimerkiksi Anne Vaskon *Lentopusu*-teoksen (Etana Editions, 2019) tai Carl Johansonin *Auto*-sanakirjan (Etana Editions, 2018).

Kun kirjoja sijoittelee ulos kirjahyllystä, on luontevaa pohtia sijoittelua myös lasten henkilökohtaisten varhaiskasvatussuunnitelmien ja kiinnostuksenkohteiden näkökulmasta:

Missä kohdassa ryhmätilaa kirja kutsuisi kutakin lasta? Millainen teos lasta kiinnostaisi ja millainen teos tukisi lapsen kielenkehitystä?

Myös lukuhetkeä on hyvä tarkastella lapsen näkökulmasta: onko rauhoittuminen ja paikallaan istuminen tärkeää lapselle vai häntä ohjaavalle aikuiselle? (Aerila & Kauppinen, 2021, s. 181). Lukumajat, kankaat, erilaiset lakanateltat, matot ja tyynyt toimivat arjessa pehmeinä lukuhetken johdattelijoina.

Lukuhetken rakenne ja strukturointi tuen näkökulmasta

Kirjallisuuskasvatuksen mallissa voi erottaa kolme toisiaan seuraavaa vaihetta (Aerila & Kauppinen, 2021, s. 57–58):

1. Virittäytyminen
2. Oman tulkinnan näkyväksi tekeminen
3. Tulkinta ja arviointi

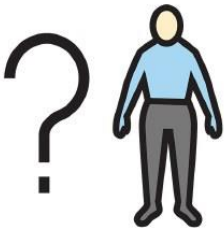

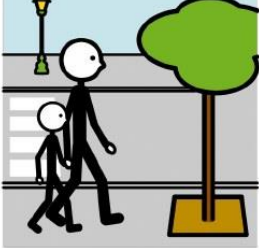

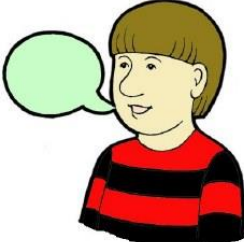
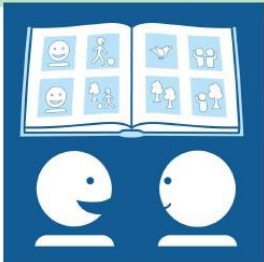

Ennakoitu, tavoitteellinen ja jäsenneilty kirjallisuuskasvatuksen malli tukee lasten liittymistä lukuhetkeen ja auttaa lasta onnistumaan. Jäsentäminen ei ole luovuuden tai ilmaisun este. Kaikki kirjallisuuskasvatus tulee tarjota lapsille heitä kiinnostavalla tavalla. Elämyksellisyys, aikuisen oma heittäytyminen ja eläytyminen sekä moniaistisuus ovat lukuhetkien onnistumisen ydintä.

Tavoitteellisen lukuhetken struktuuri sisältää vuorovaikutukseen perustuvan opetuksen mallin elementit (Teaching Through Inteaction, TTI, Hamre ym., 2013). Mallissa korostuu opettajan ja lasten välinen vuorovaikutuksen laatu oppimisen mahdollistajana:

1. Opettajan tarjoama tunnetuki (opettajan ja lasten vuorovaikutuksen läheisyys, lämmin ilmapiiri ja yksilöllisten tarpeiden herkkä huomiointi)
2. Toiminnan organisointi (struktuuri, tehokkuus, monipuolisuus ja tavoitteellisuus)
3. Oppimista ohjaava tuki (kielellinen mallintaminen, käsitteiden laajentaminen, ymmärtämisen taidot, ongelmanratkaisu, palautteen kohdentaminen sekä opetuksen dialogisuus).

(Siiskonen ym., 2020, 80–81.)

Lukuhetken tai tarinahetken voi vaiheittaa esimerkiksi alla olevan Papunetkuvatyökalan avulla laaditun kuvataulun tavoin.

KUKA?	MISSÄ?	MILLOIN?	MITEN TARINA ALKAA?
			
MITÄ SITTEN TAPAHTUU?	MILTÄ TUNTUU?	MITEN TARINA LOPPUU?	MAALATAAN TARINA
			
KERRO VIELÄ OMIN SANOIN	IHAILLAAN TUOTOKSIA	KUUNNELLAAN TARINAT	TEHDÄÄN ÄÄNET TARINAAN
			

kuvatyokalu.papunet.net

Onnistuneen lukuhetken osatekijöitä

- Onnistuneen lukuhetken struktuurin rakentaminen on pohdintaa siitä, mitä, miten, kuinka kauan tehdään. Keskittymistä ja kuuntelemista harjoitellaan lasten kanssa pienin askelin lukemisen aikaa lisäten.
- Lukeminen vahvistaa myös sosioemotionaalisia taitoja: yhdessä toimimista, itsesäätelytaitoja, toisen huomioimista, kuuntelu- ja neuvottelutaitoja, keskittymistä, itsetuntoa ja tarkkaavuuden ylläpitoa.
- Lukuhetki pitää sisällään kiireettömän tunnelman lisäksi sadunomaista yllätyksellisyyttä ja moniaistisuutta.
- Kuvallinen tuki tai tukiviittomat auttavat lasta liittymään lukuhetkeen. Näin lapsi voi olla osallinen ja kokee onnistumista. Lukuhetken rakenne kannattaa kuvittaa lapsille sekä puheen ymmärtämisen että tarkkaavuuden tukikeinona. Ennakoitavuus lisää myös ryhmän keskinäistä turvallisuuden tunnetta.
- Lukuhetki aloitetaan yhdessä, jokainen lapsi huomioiden (esim. alkurunno tai -laulu). Toistot ja yhteiset rutiinit hetken sisällä lisäävät tunneyhteyttä.
- Harjoitellaan rauhoittumista hetkille, aloitetaan hiljaisuudesta, tullaan tilaan yhdessä. Tässä voi hyödyntää satutiukua tai lapsilla hiljaisuuskiviä tms. hetkelle ohjaavaa kiinnostuksen herättelijää.

- Omaa puherytmiä ja puheen määrää kannattaa rajata. Onnistunut lukuhetki on yhteisöllinen ja keskusteleva (vrt. dialoginen lukeminen).
- Vaiheistaminen ja sanallinen mallintaminen tarkkaavuuden, keskittymisen ja oman toiminnan ohjailun tukena.
- Katsekontakti on tärkeä ja tukee ymmärtämistä. Piirimuodostelma on luonteva ja toimiva katsekontaktin saavuttamiseen.
- Eri taidemuotojen ja leikillisyyden hyödyntäminen lukuhetkissä (visuaalisuus, musiikki, sanataide, draama, kehollisuus, kuvallinen ilmaisu).
- Ryhmän säännöt ja selkeys auttavat lasta onnistumaan ja liittymään hetken toimintoihin. Lukuhetken viihtymissäännöt muokataan lasten kanssa yhdessä, mikä auttaa heitä toimintaan sitoutumisessa.
- Hyvän huomaaminen, aito ja välitön palaute synnyttävät myönteisen kehän, joka motivoi pientä oppijaa.
- Fyysinen oppimisympäristö ja oppimisympäristön tarkastelu lapsen silmin. Onko lukemiseen varattu tila rakennettu siten, että kiireetön ja keskeytyksetön lukuhetki on mahdollista toteuttaa? Onko jokaiselle lapselle tilassa oma merkitty paikka? Onko lukemiselle varattu paikka houkutteleva, mutta levollinen?

Tekijät:

Lamminen, A. & Mäkinen, E. (2021). *Varhaiskasvatuksen lukuympäristöt*. LUKILOKI-hanke 2018–2022. Jyväskylän yliopisto.

Lähteitä ja lisälukemistoa:

Aerila, J.-A., & Kauppinen, M. (2021). *Kirjasta kaveri. Sytykkeitä lukijaksi kasvamiseen*. PS-kustannus.

Aerila, J.-A., Hernelahti, S., Hiltunen, L., & Luukkonen, L. (2020). *Hyppy tarinoihin – Lukeminen on voimaa!* Turun kaupunki.

Ahonen, L. (2018). *Vasun käyttöopas*. PS-kustannus.

Heikkilä-Haluttunen, P. (2018). *Lue lapselle*. Opas lasten kirjallisuuskasvatukseen. Otava.

Morrow, L. M. (2016). *Children's literacy development in early years*. Pearson.

Neitola, M., Aerila, J.-A. & Kauppinen, M. (2020). *Rinnalla. Taide, kerronta ja sosioemotionaalinen oppiminen varhaiskasvatuksessa*. Rinnalla-hanke ja Opetushallitus 2018–2020. *Rinnalla - Taide, kerronta ja sosiaalisemotionaalinen oppiminen varhaiskasvatuksessa*.

Opetushallitus. (2018). Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Helsinki: Opetushallitus.

Siiskonen, T., Lerkkanen, M-K. & Savolainen, H. (2020). Oppimisen tukeminen. Teoksessa T. Ahonen, M. Aro, T. Aro, M-K. Lerkkanen & T. Siiskonen (toim.) Oppimisen vaikeudet. Niilo Mäki Instituutti.

Repo, L. ym. (2019). Varhaiskasvatuksen laatu arjessa. Varhaiskasvatussuunnitelmien toteutuminen päiväkodeissa ja perhepäivähoidossa. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus.

www.kipinakeskus.fi/roihusten-arjessa/

www.luelapselle.fi

www.lukemo.fi

www.lukukeskus.fi

www.valteri.fi/

www.viitotturakkaus.fi